

BİBLİOQRAFIYAŞÜNASLIQ

Zöhrab ƏLİYEV
pedaqoji elmlər namizədi, professor

1920 – 1930–cü İLLƏRDƏ AZƏRBAYCANDA XÜSUSİ BİBLİOQRAFIYA

Biblioqrafiya əməli fəaliyyət sahəsi kimi mənəvi və maddi dəyərləri əks etdirən müxtəlif növ sənədlərdən, o cümlədən də çap əsərlərindən insanların səmərəli istifadəsinə köməklik göstərir. O, sənəd kommunikasiyaları sistemində* vasitəçilərdən biri olmaqla sənədlərdə verilən mətlərin mövcudluğu, tərkibi, forma və məzmunu haqqında cəmiyyət üzvlərinə biblioqrafik informasiya çatdırır. Biblioqrafiya müasir dövrdə böyük əhəmiyyətə malikdir və o, öhdəsinə düşən bu mühüm funksiyaları müxtəlif formalarda təzahür edən biblioqrafik informasiya vasitəsilə həyata keçirir. Biblioqrafik informasiyanın cəmiyyətdə zahiri təzahür formasının əsasını vəsaitlər təşkil edir. Burada biblioqrafik informasiyanın dəyərləndirmə funksiyasının əməli olaraq həyata keçirilməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edən və 1920–30–cu illərdə Azərbaycanda meydana gəlmiş xüsusi biblioqrafik vəsaitlərdən bəhs olunacaq. Əgər indiyə qədər dünyada və həm də Azərbaycanda meydana gəlmiş çoxlu miqdarda biblioqrafik vəsaitləri əks etdirən avtomatlaşdırılmış məlumatverimi bazasının yaradılması vacib hesab edilsə, onda keçmişin müxtəlif istiqamətli biblioqrafik informasiya nəşrlərinin meydana çıxarılaraq təhlil olunmasının elmi-təcrübi əhəmiyyəti aydın təsəvvür edilir.

Doğrudur, həmin dövrdə Azərbaycanda sənədlərin və onlardan istifadə edənlərin bilavasitə obyekt kimi nəzərə alınması ilə tərtib

* *Qeyd: V.A. Fokuyev. 1995-ci ildə çap etdirdiyi «Источники библиографического знания» adlı monoqrafiyasında «Qeydə alınmış mətn – insan» sistemi ifadəsini işlədir (Moskva, 1995. – S. 88).*

olunan, konkret xidmət sahəsinə, beləliklə, konkret məqsəd və oxucu istiqamətinə malik olan bibliografik mənbələr mövzu əhatəliklərinə, həcmələrinə görə və say etibarilə çox azdır. Lakin onların hər biri o dövrün mühüm bibliografik hadisəsidir.

Məlumdur ki, bibliografik fəaliyyət ictimai istiqamətinə görə iki əsas sahəyə ayrılır: ümumi və xüsusi bibliografiya. Xüsusi bibliografiya özü-özlüyündə xidmət etdiyi sahələrdən (elmi-tədqiqat, idarəetmə, istehsalat, təhsil, şəxsi təhsil, fasiləsiz təhsil, tərbiyə işləri və s.) asılı olaraq iki növə ayrılır. Elmi-köməkçi və tövsiyə bibliografiyası.

Nəzərdə tutulan dövrdə xüsusi bibliografiyanın hər iki növünün inkişafı üçün zəmin var idi və belə bibliografik informasiya mənbələrinə tələbatı əmələ gətirən amillər özünü göstərirdi. Savadsızlığın aradan qaldırılması, ümumtəhsil məktəblərinin getdikcə artması, şəxsi təhsil sisteminin formalaşması (1, s. 83 və 2, s. 488) elmi-tədqiqat və tədris müəssisələrinin meydana gəlməsi, elmi axtarıqların getdikcə mütəşəkkilləşməsi buna misal ola bilər. 1923-cü ildə Azərbaycanda Tədqiq və Öyrənmə Cəmiyyətinin yaradılması, onun Azərbaycanın təbii sərvətlərinin, məhsuldar qüvvələrinin inkişaf yollarının, tariximizin, arxeologiya, etnoqrafiya, dil problemlərinin öyrənilməsi sahəsindəki fəaliyyəti elmi-köməkçi bibliografik tələbatın genişlənməsinə səbəb olur. Sonralar bu cəmiyyət Azərbaycan Dövlət Elmi-Tədqiqat İnstitutuna çevrilir (1929). Onun bazasında keçmiş SSRİ Elmlər Akademiyasının Zaqafqaziya filialının Azərbaycan şöbəsi (1932-ci il), daha sonra Azərbaycan filialı yaranır (1935) (4, s.12, 15, 19, 23). Təbii ki, bununla Azərbaycanda elmi-tədqiqat fəaliyyəti getdikcə intensivləşir və bu sahənin bibliografik informasiya təminatı mühüm bir problemə çevrilir. Lakin bibliografik fəaliyyətin əlaqədar sahəsinin təşkilində, gedişində və əlaqədar problemin həllində mütəşəkkillik heç dərəcəsində idi.

1920-ci illərin xüsusi xarakterli bibliografik əsərlərindən biri, həm də dövrünə görə əsaslı A.V.Baqırının «Qafqaz xalq ədəbiyyatı: Bibliografik göstərici üçün materiallar» adlı vəsaitidir. Göstəricinin yaradılmasında əsas məqsəd Qafqaz universitetində dərs deyən müəllimlərin və təhsil alan tələbələrin xalq ədəbiyyatı haqqında bibliografik informasiya tələbatlarının ödənilməsinə kömək etməkdən ibarət olmuşdur. A.V.Baqri əsərinə verdiyi müqəddimədə bibliografik inforsmasiyaya yaranan tələbatı əmələ gətirən səbəbi

şərh edir. O yazır ki, «Qafqaz universiteti xalq ədəbiyyatı müəllimləri yerli folkloru öyrənmədən keçinə bilməzlər. Bu sahədə mənim qruplarla məşğələm bir şeyi aydınlaşdırır ki, tələbələr üçün layiqli bibliografik vəsait yox dərəcəsindədir və ya olanlar tamamilə köhnəlmişdir» (3, s. 3-4). Bununla bibliografik vəsaitin konkret məqsəd və oxucu istiqamətinə malik olduğu, bibliografiyaşünaslıq baxımından xüsusiliyi aydın şəkildə özünü büruzə verir. Bu göstərici müəllimin çox səmərəli və dərin araşdırmasının, bibliografik axtarışının nəticəsidir. O, mövzu ilə əlaqədar mövcud kitabları və böyük məqalə külləsini əhatə etmişdir. Axtarış mənbələrinin həcmi haqqında təsəvvür yaratmaq üçün onu qeyd etmək kifayətdir ki, o, mövzu ilə bağlı təkcə məqalələri müəyyənləşdirmək üçün 51 adda jurnal və qəzetə müraciət etmişdir. Göstəricinin daxili quruluşu müqəddimədən, ixtisarlara siyahısından, bibliografik təsvirlər toplusundan (əlifba prinsipi ilə) və mövzu göstəricisindən ibarətdir.

Bibliografik göstəricidə müəllim və tələbələr üçün əhəmiyyətli olan əsərlərin seçilib əks olunmaları təbii ki, Lakin Qafqaz respublikalarına məxsus olan əsərlərin qarışıq verilməsi, heç olmazsa onların respublikalar üzrə qruplaşdırılmaması oxucuların həmin vəsait üzrə bibliografik axtarıqlarını xeyli çətinləşdirir. Buna baxmayaraq bu nəşr Qafqaz, həmçinin Azərbaycan xalq ədəbiyyatı haqqında ilk bibliografik informasiya mənbəyi kimi indi də öz təcrübə əhəmiyyətini itirməyib.

20-ci illərin xarakterik bibliografik vəsaitlərindən biri Ali İqtisadi Şuranın «İqtisadi Xəbərlər» adlı jurnalına həsr olunmuşdur. Respublikamızın və qonşu ölkələrin iqtisadi həyatından bəhs edən məqalələrin dərc olunduğu bu jurnalın tərkibini açan bibliografik vəsaitin məqsədi hər şeydən əvvəl iqtisadiyyat sahəsində elmi tədqiqatla məşğul olan oxuculara kömək etməkdən ibarət idi. Göstəricinin tərtibi zəruriliyi belə izah olunur: haqqında məlumat verilən məqalələrdən bəziləri çoxdan nəşr olunmasına baxmayaraq hələ də öz əhəmiyyətlərini itirməyiblər. Bu məqalələrdən istifadə olunur və gələcəkdə də olunacaqdır. Məhz buna görə Ali İqtisadi Şura bu bibliografik vəsaiti tərtib etməyi lazım bilmişdir.

Jurnalın 1921-1925-ci illər üzrə nömrələrinin məzmununu əks etdirən bibliografik göstəricidə bibliografik təsvirlərin düzülüşü üçün xronoloji prinsip əsas götürülür və onlar jurnaldakı ardıcılıq sırası ilə verilir.

Haqqında bəhs olunan bu vəsait Azərbaycanda iqtisadiyyata dair bibliografik vəsaitlər sahəsində ilk mənbədir. O, iqtisadiyyat üzrə dövrün retrospektik bibliografik axtarışı üçün indi də yeganə informasiya mənbəyi olaraq qalır.

1930-cu illərdə konkret məqsədə xidmət edən bibliografik informasiya mənbələrinin mövzularında həm keyfiyyət, həm də kəmiyyət dəyişikliyi baş verir. Keyfiyyət dəyişikliyi dövrün tələblərinə uyğun mövzu aktuallığı ilə bağlıdır. Tibb və neftə dair mövzular üzrə ədəbiyyatın bibliografik fəaliyyət obyektinə çevrilməsi bunu sübut edir. Həmin illərdə tək-cə təbabətlə bağlı üç adda bibliografik vəsait meydana gəlmişdir. Məşhur tibb mütəxəssisi M.Ə.Əfəndiyev tərəfindən belə vəsaitlərin tərtib olunması həmin sahə üzrə informasiya tələbatçılarının bibliografik mənbələrin köməkliyinə ehtiyacları olduğunu bir daha təsdiq edir.

30-cu illərdə respublikamızda təbabət sahəsində mühüm problemlərdən biri malyariya xəstəliyinə qarşı mübarizə olub. Bu mübarizədə həm mütəxəssislər, həm də əhali üçün müvafiq ədəbiyyata böyük tələbatın olduğunu nəzərə alan M.Ə.Əfəndiyev lazımı axtarışlar aparmış və əldə etdiyi müvafiq ədəbiyyat haqqında bibliografik vəsaitlər buraxmışdır. Bu vəsaitlər M.Ə.Əfəndiyevin çox ciddi və çətin axtarışları sayəsində başa gəlmişdir. Mövzularla əlaqədar materialları müəyyənləşdirmək üçün o, Bakı şəhərindəki mühüm kitabxanalarla yanaşı Moskva, Tiflis, Pyatigorsk kitabxanalarında da bibliografik araşdırmalar aparmalı olmuşdur.

M.Ə.Əfəndiyevin ilk bibliografik vəsaiti «Azərbaycanın iqlim balneografiyası haqqında bibliografik məlumat» (8) adlanır (1932). O, burada təxminən 100 il ərzində, yəni 1830–1930-cu illərdə çapdan çıxmış 242 adda ədəbiyyatın bibliografik təsvirini vermişdir. Bunun vasitəsilə Azərbaycanın kurort yerlərindən bəhs edən materiallar haqqında bibliografik informasiya almaq mümkündür. Vəsaitin daxili quruluşu belə bir ardıcılığa əsaslanmışdır: Əvvəl haqqında məlumat verilən əsərlərin bibliografik təsvirləri müəlliflərin fəaliyyəsinə görə əlifba ilə verilir, sonra isə onlar bəhs etdikləri coğrafi adlara və mövzulara görə qruplaşdırılır. Məsələn, 1. Abşeron, 2. Azərbaycanın kurort yerlərindən ümumiyyətlə bəhs edən ədəbiyyat, 3. Azərbaycanın palçıq vulkanı, 4. Culfa, 5. Zaqatala, 6. İstisu, 7. Qarabağ, 8. Azərbaycanın iqlimi, 9. Ümumiyyətlə Azərbaycanın kurortu (Lənkəran), 10. Azərbaycanın mədən suları (Naftalan, Suraxanı, Xaldan, Şamaxı). Bibliografik təsvirlərin bu cür iki üsulla verilməsi xeyli

təkrarçılığa səbəb olur. Lakin onun ikinci hissəsi Azərbaycanın kurort yerləri və müalicə suları haqqında nə qədər maraqlı ədəbiyyat əks etdirdiyini göstərir. Burada «Azərbaycan təbabət jurnalı», «Курортное дело», «Немецкий врачебный журнал», «Кавказ» kimi gövri nəşrlərdən götürülmüş materialların bibliografik təsvirlərinə rast gəlmək olar.

Vəsaitdə yardımçı aparat kimi əhatə olunan ədəbiyyatda adları çəkilən mədənlərin, müalicə suları məxəzlərinin və rayonların əlifba siyahısı verilir.

M.Ə.Əfəndiyevin ikinci bibliografik vəsaiti 1936-cı ildə çap olunmuşdur (9). «Azərbaycanın tropik xəstəlikləri üzrə bibliografik məlumat» adlanan vəsaitdə Azərbaycan, rus və digər xarici dillərdə (xüsusilə alman dilində) XIX əsrin 20-ci illərindən 1934-cü ilə qədər çapdan çıxmış 494 adda material öz əksini tapmışdır. Məsələn, bu bibliografik vəsait vasitəsilə 1828 (9, s. 313), 1861 (9, s. 311), 1863 (9, s. 306), 1864-cü (9, s. 306) illərin mövzu ilə əlaqədar nəşrləri haqqında bibliografik informasiya almaq olar.

M.Ə.Əfəndiyevin malyariya xəstəliyinə həsr olunmuş üçüncü bibliografik vəsaiti (7) tropik xəstəliklər üzrə bibliografik məlumatının davamı kimi 1941-ci ildə çap olunmuşdur. Burada əvvəlkilərdən fərqli olaraq əlaqədar dissertasiyaların bibliografik təsvirləri də öz əksini tapmışdır. Əhatə olunan 498 ədəbiyyatdan 18-i dissertasiyadır. Bunlar 1933-cü ilə qədər Azərbaycan Dövlət Tibb İnstitutunda müdafiə olunmuş dissertasiyalardır. Dissertasiyaların bibliografik vəsaitdə əhatə olunmasının ilk təşəbbüskarı Azərbaycanda məhz M.Ə.Əfəndiyevdir.

Vəsaitdə jurnal və qəzet materialları üstünlük təşkil edir. «Kavkaz» qəzetindən (1864), Qafqaz təbabət cəmiyyətinin «Təbabət» məcmuəsindən (1872) və b. götürülmüş materiallar haqqında bibliografik informasiya almağa imkan yaradılmışdır.

Adları çəkilən bu göstəricilər Azərbaycanda təbabət üzrə ədəbiyyatın bibliografiyalaşdırılmasına ilk təşəbbüsün nəticəsi kimi qiymətləndirilməlidir. Bunun da həmin sahə üzrə elmlər doktoru, görkəmli mütəxəssis M.Ə.Əfəndiyevin adı ilə bağlı olması bibliografik fəaliyyətdə mühüm hadisədir. Bibliografiyanın sənəd kommunikasiyaları sistemindəki danılmaz rolunun bir sahə mütəxəssisi tərəfindən layiqincə qiymətləndirildiyinin parlaq nümunəsidir.

Dövrün bir mühüm bibliografik informasiya mənbəyi «Azərbaycan neft təsərrüfatı» jurnalına həsr olunmuşdur. Y.D.Quryeviç tərə-

findən tərtib olunmuş bu göstəricidə 1920-1930-cu illərdə jurnalda dərc olunmuş məqalələr əhatə edilir (5). Göstərici iki hissədən ibarətdir: 1. Sistemli göstərici; 2. Əlifba göstəricisi.

Göstəricinin bibliografik təsvirləri məqalələrin mövzularına görə sistemli əks etdirdiyi hissəsində məzmununa görə axtarış təmin edilmişdir. Məs.: 1. Neft geologiyası; 2. Ümumi geologiya petroqrafika, poleantologiya; 3. Qazma işi; 4. İstismar və s.

İkinci hissədə məqalələrin sərlövhəsi əsas götürülür və bibliografik təsvirlərin düzülüşündə onların əlifba sırasına riayət edilir. Ona görə də bu hissəyə müəlliflərin familiyalarının əlifba siyahısı da əlavə olunmuşdur.

Ünümüylə, göstəricidə 2690 məqalənin bibliografik təsviri toplanmışdır. «Azərbaycan neft təsərrüfatı jurnalı»na həsr olunmuş bu göstərici respublikanın neft tarixi ilə maraqlanan mütəxəssislər və başqa oxucular üçün indi də əhəmiyyətli bibliografik mənbə ola bilər.

Xüsusi bibliografiyanın bir növü də tövsiyə bibliografiyasıdır. Tədqiq olunan illərdə tövsiyə bibliografiyasının da bəzi rüseymlərinə təsadüf edilir. 1920-ci illərdə tövsiyə bibliografiyası Azərbaycan Maarif Komissarlığının Baş Siyası Maarif İdarəsinə həvalə olunmuşdur. Lakin o, bu məsələ ilə məşğul ola bilməmişdir, yəni onun tərəfindən xüsusi bir tövsiyə bibliografik vəsaiti buraxılmamışdır. O illərdə çıxan jurnal və qəzetlərdə isə ara-sıra tövsiyə siyahıları dərc olunurdu. Məsələn, «Həmkarlar ittifaqı» (rus dilində «Труд») jurnalı bu cəhətdən bir qədər fərqlənirdi. 1926-cı ildə jurnalda «Bibliografiya» şöbəsi açılır və onun vəzifəsi yeni çapdan çıxmış əsərləri tövsiyə etməkdən ibarət olur. Tövsiyə siyahıları annotasiyalı tərtib edilirdi. «Труд» jurnalının 1927-ci ilin 10-cu nömrəsində «Çağırışçılar üçün ədəbiyyat» adı ilə dərc olunmuş 4 səhifəlik tövsiyə siyahısı buna misal ola bilər.

1928-ci ildə tövsiyə bibliografiyasının bir janrı olan «Oxucuya yaddaş» meydana gəlir. Rus dilində çıxan bu vəsait M.Qorkiyə həsr olunmuşdur (60 illik yubileyi münasibətilə).

20-ci illərin axırında tövsiyə bibliografiyası sahəsində ən mühüm hadisə «Mülahizəli kataloq» adlı vəsaitin meydana gəlməsi ilə əlaqədardır. AHİŞ-in mədəni-maarif şöbəsi tərəfindən 1929-cu ildə çap olunan bu irihəcmli bibliografik vəsait (tərtib edənləri M.H.Rzaquluzadə və Ə.Y.Əliyev) nümunəvi kataloq funksiyasına malik idi və başlıca olaraq kitabxana işçiləri üçün nəzərdə tutulurdu. Onu tərtib edənlər tərəfindən yazılan girişdə deyilirdi: «... Biz bibliografik

materiala olan ehtiyacı nəzərə alaraq bir mülahizəli kataloq nümunəsinə başladığımız... Bu kataloqu bir kitab kimi kitabxanadan alıb evdə asudəcəsinə oxumaq mümkündür» (10, s. 3).

Göstəricinin titul vərəqəsində say işarəsinin (1) qoyulması və girişdə söylənilən bəzi mülahizələr belə qənaətə gəlməyə əsas verir ki, onun ardının davam etdirilməsi və seriyalarla buraxılması nəzərdə tutulubmuş. Lakin cəmi bir sayı çapdan çıxmışdır və bu da bədii ədəbiyyatı və bəzi ədəbiyyatşünaslıq materiallarını əks etdirmişdir.

«Mülahizəli kataloq» adlı bu nəşri heç də birbaşa tövsiyə bibliografik vəsaiti hesab etmək olmaz. Belə ki, orada mövzu ilə bağlı bütün kitabların əhatə olunması prinsipi əsas götürülmüşdür. Lakin o, elə bir üsulla tərtib olunmuşdur ki, bunun vasitəsilə əks olunan ədəbiyyatın müəyyən meyarlarla qiymətləndirilərək seçilməsinə imkan yaradılmışdır. Bu seçilmə şərti işarələr vasitəsilə həyata keçirilir. Qiymətləndirmə üçün iki əsas meyar nəzərə alınır. Birinci, oxucunun səviyyəsinə uyğunluğu, ikinci isə əsərlərin əhəmiyyətli olma dərəcəsi. Birincinin şərti işarəsi rum rəqəmləri, ikincinin şərti işarəsi üstəgəl, sıfır və çıxma işarələridir. Məsələn, 1. Az hazırlıqlı, mütləliyə yeni başlayan oxucular və ya I-II. Azacıq məlumatı olan, qəzet və bəzən ədəbiyyat mütaliə edənlər üçün və ya + ən çox tövsiyə olunan əsərləri, +⁰ tövsiyə olunan, lakin bəzi nöqsanları olan kitablar və ± tövsiyə olunmayan kitabları bildirilir.

Bibliografik yazı təsvirdən, annotasiyadan, indeksdən, müəllif işarəsindən və müvafiq şərti işarədən ibarətdir. Əvvəl bibliografik təsvir, annotasiya, sonra isə şifrlər, şərti işarələr (897 II-III +0) (10, A.45

s.7) verilir. Bibliografik təsvirdə həm məcburi və həm də bəzi fakültativ ünsürlər nəzərə alınır (məsələn, kitabın qiyməti göstərilir).

Kataloqda 72 adda orijinal, 78 adda tərcümə (cəmi 150 adda) kitabları əks olunub. Bunlardan cəmi 29 adda əsər, o cümlədən M.F.Axundovun, M.Ə.Sabirin, C.Londonun əsərləri ən çox tövsiyə olunan, yəni heç nöqsanı olmayan əsərlər sırasındadır.

Vaxtilə bu göstəricidən kitabxanalarda çox istifadə olunub. M.Ə.Sabir adına Bakı Şəhəri Kütəli Kitabxanasının da bu bibliografik mənbədən istifadə etdiyi müəyyən edilmişdir.

İkinci böyük göstərici 11 il sonra meydana gəlir. «Uşaq ədəbiyyatı» (Tərtib edəni X.Abdullayeva) (1920) göstərici Azərbaycan Respublikası Xalq Maarif Komissarlığı Elmi-Tədqiqat Məktəblər İnstitutu tərəfindən çap olunub. Müəllimlərə, kitabxana işçilərinə və

həm də valideynlərə uşaqların məktəbdən kənar mütaliələrinə rəhbərlik məqsədi güdən ilk tövsiyə vəsaiti kimi diqqəti cəlb edən bu biblioqrafik göstərici Azərbaycanda tövsiyə biblioqrafiyasının inkişafı tarixində mühüm yer tutur. Göstəricinin giriş hissəsində çox düzgün olaraq qeyd edilir ki, «ancaq uşaq kitabı nəşr etmək azdır, bu kitabları ... məktəblilərə çatdırmaq, onların malı etmək lazımdır. Bunun üçün sınıfdan xaric oxunu düzgün təşkil etmək, uşaqların kitaba olan maraqlarını və bu sahədəki tələblərinin yerinə yetirilməsinə çalışmaq lazımdır» (11, s.3).

Göstəricidə cəmi 32 adda əsər qeydə alınıb, onların çox məhdud olan biblioqrafik təsvirləri qısa və uşaqların başa düşəcəyi dildə yazılmış annotasiya ilə müşayiət olunub.

Məsələn, R.Nigar. Kəndli və qurd nağılı (11, s.25).

Vəsaitin daxilində biblioqrafik təsvirlərin düzlülüşündəki qeyri-ardıcılıq onun mütaliyəyə rəhbərlik vəsaiti kimi əhəmiyyətinə mənfi təsir göstərir. Doğrudur, annotasiyalardan sonra həmin kitabın neçənci sinif şagirdi üçün nəzərdə tutulduğu qeyd olunur. Lakin bu halda da ardıcılıq pozulur. Məsələn, II–III sinif şagirdləri üçün tövsiyə olunan əsərlərin biblioqrafik qeydlərinə 5, 9, 11–ci səhifələrdə rast gəlmək olur.

Buna baxmayaraq uşaq ədəbiyyatı sahəsində və həm də uşaqların mütaliəsinə rəhbərlik məqsədilə tərtib olunan bu tövsiyə vəsaitinin respublikanın biblioqrafik ehtiyatlar sistemində müəyyən yeri var.

Qeyd etmək lazımdır ki, hər iki vəsait sovet dövrünün məhsuludur və ona məxsus ideologiya çərçivəsindən kənara çıxma bilməmişdir. Birinci növbədə biblioqrafiyanın partiyalılığı onun inkişafını istiqamətləndirən əsas prinsip idi və bu özünü tövsiyə biblioqrafiyasında daha qabarıq şəkildə büruzə verirdi. Orada haqqında məlumat verilən əsərlərin kommunist partiyalılığı baxımından qayələri ön sıraya çəkilirdi və onların qiymətləndirilməsində əsas amil hesab edilirdi. Ona görə də haqqında bəhs olunan tövsiyə xarakterli biblioqrafik vəsaitlər müasir baxımdan öz aktuallıqlarını bir qədər itirmiş hesab edilə bilər. Lakin onlar Azərbaycan biblioqrafiyası tarixində danılmaz faktlardır və həm də biblioqrafiyaşünaslıq baxımından əhəmiyyətli olan bəzi cəhətləri diqqətə layiqdir. Xüsusilə biblioqrafiyalaşdırma metodikasında indi də əhəmiyyətli ola biləcək üsullar az da olsa mövcuddur. Məsələn, kodlaşdırma üsuluna ilk dəfə «Müləhizəli kataloq» adlı vəsaitdə (1929) təsadüf edilir. Uşaq mütaliəsinin biblioqrafik baxımdan istiqamətləndirilməsi və

idara olunması «Uşaq ədəbiyyatı» adlı tövsiyə vəsaitinin (1940) əsas qayəsidir və s.

Bununla nəzərdə tutulan dövrdə xüsusi biblioqrafiyanın təşkilində və inkişafında əldə olunmuş bəzi nailiyyətlər haqqında müəyyən təsəvvür yaradıldı. Lakin ümumi nəticəni belə səciyyələndirmək yerinə düşər.

1. Tədqiq olunan dövrdə xüsusi biblioqrafiyanın inkişafı epizodik xarakter daşıyırdı və müəyyən sistemliliyə meyl çox az idi.

2. Xüsusi biblioqrafik fəaliyyət təşkilatı baxımdan da zəif idi. Yəni onun ayrı-ayrı sahələrlə məşğul olan mərkəzlər, demək olar ki, yox dərəcəsində idi. Tövsiyə biblioqrafiyası ilə məşğul olan mərkəzlərin müəyyənləşdirilməsində bəzən səhvlərə də yol verildirdi. Məsələn, SSRİ məkanında, o cümlədən Azərbaycanda 30–cu illərdə tövsiyə biblioqrafiyasının kitab palatalarına həvalə edilməsi belə səhvlərdən olmuşdur.

Azərbaycanın ən mühüm kitabxanası belə tövsiyə biblioqrafiyası ilə məşğul olmurdu.

3. Elmi işçilər, edarəetmə və istehsalat mütəxəssislərinə xidmət məqsədi güdən elmi–köməkçi biblioqrafiyanın təşkilində və gedində də eyni vəziyyət hökm sürürdü və həmin sahə mütəxəssislərinin biblioqrafik informasiya təminatı çox aşağı səviyyədə idi.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığı. Azərbaycan Xalq Maarifi (1920 – 1928). – B., 1928. – S.83.
2. Azərbaycan SSR Xalq Təsərrüfatı. Statistika külliyyatı. – B.: Dövlətstatneşr, 1957. – S.488.
3. Багри А.В. Народная словесность Кавказа: Материалы для библиографического указателя. – Б., 1926.
4. Böyük Oktyabr və Sovet Azərbaycanında elmin çiçəklənməsi. – B.: Elm, 1977.
5. Гуревич Е.Д. Указатель статей опубликованных в журнале «Нефтяное Хозяйство Азербайджана 1920 – 1930 годах». – Б., 1933.
6. Коршунов О.П. Библиография, теория, методология, методика. – М.: Книга, 1986. – 286 с.
7. Эфендиев М.Э. Библиография малярии в Азербайджане. – Б.: Издания Азербайджанской Гос. Медицинской Научной библиотеки, 1941. – 40 с.

8. Эфендиев М.Э. Библиографический справочник по климато-балнеографии Азербайджана. – Б.: Азернешр, 1932. – 63 с.
9. Эфендиев М.Э. Библиографический справочник по тропическим болезням Азербайджана // Труды тропического Института Наркомздрава Азерб. ССР. 1936. – Т.2. – С.302 – 316.
10. Mülahizəli kataloq / Tərtib edənlər M.H.Rzaquluzadə və Ə.Y.Əliyev. – B., 1929.
11. Uşaq ədəbiyyatı: İbtidai məktəb üçün annotasiyalı kataloq /Tərtib edəni: X.Abdullayeva. – B.: Azərneşr, Tədris Pedagoji Şöbəsi, 1940.

З.Г.АЛИЕВ

**Специальная библиография в Азербайджане
в 1920-1930-х годах**

Резюме

В исследуемом периоде в Азербайджане обнаружилось некоторые факты о проявлении специальных библиографических пособий по актуальным темам того времени. Из них можно отметить библиографические справочники проф. М.Э.Эфендиева по темам медицины, рекомендательных библиографических пособий как «Mülahizəli kataloq» («Аннотированный каталог»), «Uşaq ədəbiyyatı» («Детская литература») Х.Абдуллаева и др.

Эти пособия, являющиеся важнейшими библиографическими явлениями в настоящее время сохраняют свои практические и методические знания как источники определенного ретроспективного библиографического поиска литературы по названным темам того времени.